

Nyugat • / 1932. 9-10. szám

Thomas Mann: Goethe mint nevelő

A 25 éves Nyugatnak

Egy gondolat, egy hajlandóságot és eszmét akarok megnevezni, amely főkéifezése a szellem szeretetének az élet iránt. Ez a nevelés gondolata. Goethe teljes-tökéletesen nevelői ember volt. Életének mindkét nagy emlékjele, a Faust és a Wilhelm Meister ezt bizonyítja. Különösen a Wilhelm Meisterben látható, hogyan objektiválja magát az önéletrajzi, önmagát megvalló és alakító ösztön, hogyan fordul kifelé, a szociális, sőt államférfiúi felé s hogyan válik ezzel nevelővé. Belső ösztönzés és hivatás a nevelésre azonban nem a saját harmóniából származik, hanem a saját problematikából, diszharmóniából, az önmagával való leszámolás kényszerének nehézségéből. A költő-írónak nevelői volta úgy határozandó meg, mint vallomást tevő problematika, mint a mindennapiságtól távolodó valami, ami azonban reprezentatívásra és az emberileg általános kifejezésére van hivatva. «Az az igazi szimbolika - mondja Goethe -, amikor a különös az általánost reprezentálja». Ez pontosan a költői Én szimbolikája, amely azt hiszi, hogy csak önmagát fejezi ki teljesen és amelynek csak az önmaga kifejezésére van szüksége,

hogyan megoldja az általánosnak a nyelvét, de nem általánosság szándékával, igényével és allűrjével, hanem teljesen csak mint Ént, minden ingerével és feltételeivel a személyesnek, amelynek előre nem látott jelentőség jut osztályrészül. A kegyelem, melynek a műben része van, lényegileg jelentőség a reprezentációnak, az akaratlanul és öntudatlanul sokakért-helytállóan ebben az értelmében - és pedig anélkül, hogy a belső sors tulajdonképpen sokak sorsa, tehát átlagos és normális volna -, azért lehet, sőt talán kell is, hogy különleges, fájdalmas, sőt beteges legyen. Milyen mindenkiétől elszakadt volt Rousseau élete és mégis mennyire a kor beszélt belőle, mennyire felszabadította műveivel a kor vágyát, mennyire megmozgatta a világot azzal, hogy vallomást tett önmagáról! Ő, aki bizonyára nem volt az istenek kedvence, döntően határozta meg Goethét, az isteni ifjút. Egész nevelő voltát, magát a nevelés eszméjét is tőle kapta Goethe. Otilia szava a Wahlverwandschaftenben: «Nem tagadom, boldog elhivatottnak érzem, másokat a szokásos úton nevelni, ha a legszokatlanabb úton neveltettünk», - ez a szó egyszerre rousseaui és goethei. Az író - így lehet meghatározni - az a nevelő, aki maga a legszokatlanabb úton neveltetett és a nevelés nála mindig kezet fogva jár az önmagával való harccal. Ez a belső és a külső egymásba olvadás, viaskodás az Énnel és a világgal egyszerre, míg a merő objektív nevelősködés a saját tökéletességének előre megadott feltevése alapján csak üres iskolamesterkedés. Ez a viaskodás azonban a tágabb Énnel, a nemzettel, a ragaszkodás az ön-korrigáláshoz és önküzdéshez, melyet az ember maga visz végbe, ez a pedagógiai szolidaritás a környező világgal, a néppel, olyan szolidaritás, amely természetesen gyakran distanciába állásként, kritikai hidegségként és szigorként nyilvánul, ahogy minden nagy németnek, különösen Goethének és Nietzschének szavaiból és ítéleteiből ismerjük, - mennyivel több elkötelezettség van ebben, mint a hurrá-hazafiak ríkoltozó ön- és népigazolásában.

Goethe nevelői és moralizáló hajlama kiváltképpen a szentenciózusban, az erkölcsi és lélektani aperçuban való kedvtelésben nyilatkozik, amely oly sokféleképpen ütközik ki prózájában és antikos stilizálással klasszicista drámáiban is. A szentencia, az erkölcsi és társadalmi megjegyzés egyike azoknak az írói beleavatkozásoknak a költőibe, melyekről szoltam és éppen benne nyilvánul a költőség az íróssággal elválaszthatatlanul. Mert ezzel elég tétetik egy humánus feladatnak, egy emberi megbízásnak, amely a költőre mint íróra hárul. A szentenciában egyáltalán nincs tulajdonképpen újról és meglepőről szó. «Új kitalálások - mondja Goethe - történhetnek és fognak is történni, de nem lehet semmi olyan újat kitalálni, ami az erkölcsi emberre vonatkozik. Mindent gondoltak, mondtak már, amit legfeljebb más formákkal és kifejezésekkel adhatunk vissza». A feladat tehát emberi tapasztalatok végleges formálásában rejlik. Az emberiség a költő útján gondoskodik nyelvileg megismeréseiről, örök biztonságba helyezi őket. Talán sehol sem válik a szépség oly nyíltan felismerhetővé és tiszteletreméltóvá emberi jelenség mivoltában, mint a költői aperçuban, a szentenciában. «Megvan - mondja Goethe - az az elkerülhetetlen, mindennap megújítandó, gyökeresen komoly törekvésünk, hogy a szót lehetőleg összeillően ragadjuk meg azzal, amit megéreztünk, láttunk, gondoltunk, tapasztaltunk, képzeltünk, amit észszerűnek találtunk. Talán nincs szó, melyben az írói szenvedély, a szép szabatosságra való, az életen uralkodó törekvés oly kifejezésseljesen nyilvánul, s közel fekszik itt a kritikai és a plasztikai szabatosság közti megkülönböztetés is. Goethe dolga az utóbbi volt s mindig is az írói költő dolga. Őnála az absztrakció is alapjában véve plasztikus. Van kritikailag kihegyezett és éles szabatosság, de az övé nem az. A szépség kötelezettsége nem illeti meg az absztrakt megismerést, a tisztán gondolkozói nincs formával összekötve és nem is törekszik rá. A művész, költő és író érzéki módon van az emberi

méltóság eszméjének elkötelezve, éppen azért, mert ő a hordozója annak a szükségérzetnek, hogy a tapasztalatnak a vonzón legtisztább és legméltóbb formát adja. Léte az érzékiség és méltóság különleges és veszélytől nem mentes egyeztetésén alapszik. Papi jellemvonások mutatkoznak nála, melyeket az emberi hivatás bélyegez rá s melyek gyakran ellentétben állhatnak azzal a szabatossággal, mely az érzékiséghez tartozik. Az átlagoson túl két vonatkozás nyilvánul nála erősen: a nem-hez való és a szellemhez való és ez a két vonatkozás belső szükségszerűséggel, valami titkos vagy nyílt módon forradalmárrá teszi, mozgató, felzaklató, sőt aláásó, a jövő felé hajló erővé.» Minden művészen - mondja Goethe - benne van a merészségnek egy vonása, amely nélkül nem képzelhető tehetség». Ennek a merészségnek az eredete ahhoz a két hatalomhoz való vonatkozásában van, amelyekről szóltam s amelyek annak a szabad emberfajnak a számára, akiket művész néven neveznek, az élet legerősebb stimulánsai. Goethe számára is azok voltak. «Mert az élet a szeretet és az élet élete szellem». Az erkölcsösen nemi bátorság, a forradalmi az érzéki téren nem szűnt meg egész munkáján át a legkésőbbi és legmagasabb korig nyilvánítani magát, de természetesen legerősebben nyilvánult az ifjúkorban, leginkább szemlélhetően talán a «Stellá»-ban. Ennek a színűnek a befejezését, a «Tied vagyunk»-at, amit a két nő a szerelmes férfihoz intéz, nem egyszer képtelennek és groteszknek minősítették a színpadi előadás szempontjából. A háromszemélyes helyzet kínoossága és lehetetlensége nyilvánvaló, ha az ember realizálja. És mégis, ami benne emberileg merész és felszabadító, azt magábanvéve igenelni kell. Ha azonban itt igeneljük, mert Goethéről van szó, akkor a merészséget a költőnek általában meg kellene engedni, még akkor is, ha a veszedelmes és felforgató moráلتalanság látszatát kelti; alapjában véve mégis helyes és szükséges marad. Mire volna jó egy nagy költő emlékünnepe, ha nem válna javára általában a költőinek, az iránta való türelemnek, különleges méltósága megértésének?

Thomas Mann